

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКА МАЙБУТНЬОГО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ СТУДЕНТІВ,
АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Випуск 2(12), 2023

Мукачево

Хмельницького інституту соціальних технологій університету Україна. – 2010. – № 2. – С. 26–30.

3. Орбан-Лембрик Л. Особистість у контексті соціально-психологічної парадигми / Л. Орбан-Лембрик // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / за ред. С. Максименка, В. Циби, Ю. Шайгородського та ін. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. – С. 378–392.

4. Яценко Т. С. Пізнання індивідуальної неповторності архетипної символіки у процесі глибинної корекції / Т. С. Яценко // Психологія і суспільство. – 2013. – № 1. – С. 75–85.

УДК 373.3.091.217:379.8(045)

Брижак Н. Ю.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет

Дьолог Т. А.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 013 «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет

ФОРМИ, ВИДИ ТА МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО- ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз підходів учених до визначення поняття «дозвілля» та «культурно-дозвіллевої діяльності». Враховуючи особливості дозвіллевої діяльності здобувачів початкової освіти, автором виокремлені основні форми, види та методи організації культурно-дозвіллевої діяльності.

Ключові слова: *дозвілля, культурно-дозвіллева діяльність, здобувачі початкової освіти.*

The article analyzes the approaches of scientists to the definition of the concept of "leisure" and "cultural and leisure activity". Taking into account the peculiarities of leisure activities of students of primary education, the author singles out the main forms, types and methods of organizing cultural and leisure activities.

Key words: *leisure, cultural and leisure activities, students of primary education.*

У сучасних умовах реформування української системи освіти одним із серйозних питань постає проблема організації та змісту вільного часу здобувачів початкової освіти, оскільки важливим для розвитку дитини є

створення умов для всебічного розвитку особистості, що формується не тільки в освітньому процесі, а й в культурно-дозвіллевій діяльності.

Дозвілля – складне, багатопланове явище, інтерес до проблем якого сягає корінням ще часів Античності. В одному з трактатів Аристотеля ми зустрічаємо роздуми про вільну діяльність і думку про те, що «все людське життя розпадається на заняття та дозвілля». З настанням ХХ століття та скороченням робочого часу поняття «дозвілля» привертає дедалі більшу увагу дослідників.

Проблему організації дозвілля досліджували І. Бойчев, Н. Брижак, О. В. Бочелюк, І. Зязюн, Т. Ковальчук, Г. Лещук, Б. Набока, Г. Олійник, С. Пащенко, С. Рабійчук, Г. Троцько, Н. Флегонтова, Н. Цимбалюк, Н. Яременко та ін. Обґрунтування особливих форм культурно-дозвіллевої діяльності дітей (В. Розін, С. Гончарук, О. Петровський та ін.); позакласна виховна робота (С. Литвиненко, Г. Майборода, Н.М. Чернуха, П.М. Щербань та ін.); організація дозвілля дітей (Г. Волощенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.); організації культурно-дозвіллевої діяльності дітей шкільного віку на основі народних звичаїв і фольклору (О. Жорнова, В. Стрельчук, З. Файчак, Е. Цибуля та ін.), формування комунікативної культури молодших школярів в умовах дозвілля (Т. Гончар).

Аналіз методичної та науково-педагогічної літератури засвідчив неоднозначність підходів вчених до визначення понять «дозвілля», «культурно-дозвіллева діяльність». Розглянемо більш детально.

Так, у довідниковому виданні «Енциклопедія освіти» дефініція «дозвілля» тлумачиться як «...вільний від роботи і навчання час, що залишається після вирішення різного роду обов'язків і необхідних справ. Структура дозвілля включає: спілкування; спортивно-оздоровчу діяльність; ігри і відпочинок на природі; розважальну діяльність пасивно-репродуктивного характеру (прогулянки, перегляд телепередач, слухання музики, відвідування бібліотек тощо); інтелектуально-пізнавальну діяльність активного характеру (читання, заняття в гуртках, відвідування факультативів тощо); аматорську діяльність прикладного характеру (шиття, в'язання, фотосправа тощо); суспільно-активну

діяльність (діяльність у межах суспільних рухів, об'єднань, організацій, благодійну діяльність); художню, технічну, природничо-наукову та інші види творчості тощо» [4, с. 223].

В українському педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «дозвілля», подано як вільний від обов'язкової діяльності час. Використовуючи години дозвілля для ігор, читання, праці, занять спортом, мистецтвом, технікою, дитина розвивається морально, розумово й фізично» [3, с. 100].

Нашу увагу також привернуло тлумачення терміна запропоноване С. Пащенко щодо сутності поняття «дозвілля». Авторка акцентує увагу на тому, що «...дозвілля – це діяльність молоді у вільний час, обрана за власними інтересами і нахилами, в якій вона може проявити себе як особистість; культура вільного часу – феномен загальної культури, який характеризується найбільш ефективним використанням людиною вільного часу для свого особистісного й творчого розвитку» [7, с. 8].

Узагальнюючи погляди дослідників на феномен дозвілля, підтримуємо визначення дозвілля як частини вільного часу, яка залучає школярів своєю добровільністю вибору його різних форм, демократичністю, емоційною насиченістю, можливістю поєднати в ньому фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову.

Щодо історичних аспектів використання дозвіллевої діяльності у вихованні дітей шкільного віку цікавою є позиція Н. Брижак, а саме: «...ще на початку 90-х років ХХ ст. в Україні система навчально-виховного процесу стала будуватися на основі інноваційних засад особистісно-орієнтованого підходу. Основний акцент під час організації дозвілля школярів було зроблено на використання спадщини українського народу, використанні українських традицій та звичаїв. До уваги також були взяті принципи полікультурного виховання та кращі світові традиції з організації дозвілля» [2, с. 14].

У трактуванні феномена «організація дозвіллевої діяльності дітей», хоч і відсутня єдність думок, однак науковці виходять з того, що це: управління вільним часом школярів шляхом створення умов, які забезпечують вільний

вибір форм та засобів проведення вільного часу, відповідно їхнім різнобічним інтересам і потребам; надання можливості кожній особистості активно проявити себе, виявити ініціативу, що особливо сприяє формуванню в них духовності, національної свідомості, загальнолюдських якостей, а також розвитку творчих здібностей [2, с. 15].

Ще В. Сухомлинський наголошував, щоб уміло організувати дозвілєву діяльність учнів, потрібно визначити ті її види, в яких школярі зможуть задовольнити свої внутрішні потреби і проявити себе як особистість. [8, с. 253].

Аналізуючи види дозвілєвої діяльності В. Балахтар та І. Каташинська, зазначають, що вони можуть класифікуватися залежно від виконуваних функцій, що враховує істотні та специфічні риси дозвілля, потреби суспільного розвитку й практико-орієнтований характер, відповідають соціальному замовленню суспільства, потребам, бажанням та інтересам окремої особистості. Відповідно, вчені виокремлюють такі види дозвілля, а відтак і дозвілєвої діяльності: фізичне (спрямоване на зняття фізичної та розумової напруги, спортивні й рекреаційні заняття); практичне (дозволяє вільний вибір різних видів зайнятості і є найбільш поширеним серед усіх верств населення незалежно від віку і соціальної приналежності); культурне (спрямоване на інтелектуальний розвиток особистості); соціальне (поєднує міжособистісне спілкування, встановлення психологічної емоційної рівноваги) дозвілля [1; 6].

Ю. Жданович виділяє такі види дозвілєвої діяльності: освітньо- та культурно-дозвілєву діяльність. Як зазначає науковець, освітньо-дозвілєва діяльність спрямована на створення соціально значущих знань і цінностей дитини, розвиток творчого потенціалу, інтелектуального збагачення, усвідомлення себе як особистості. А культурно-дозвілєва діяльність має на меті, перш за все, художньо-естетичний розвиток особистості. Кожен із вказаних видів дозвілєвої діяльності має визначені функції (комунікативна, когнітивна, креативна, рекреаційна, духовна та інформаційно-освітня, соціально-педагогічна, творчо-розвивальна, рекреаційно-розважальна) [5].

Досліджуючи типи дозвілля, Ю. Жданович виділяє: пасивне, розважальне,

пізнавальне, оздоровче, творче.

Пасивне дозвілля, на думку вченої, – це відновлення життєвих сил, душевної рівноваги; споживання творчих зусиль та надбань інших людей (відпочинок, споглядання та естетичне милування природою, довколишнім світом).

Розважальне дозвілля – це дозвіллева діяльність, спрямована на емоційне задоволення, психічну розрядку; при цьому учні долучаються до елементарних культурних цінностей (ігри, танці, зустрічі з друзями, легке читання).

Пізнавальне дозвілля визначає зусилля школяра в час дозвілля, спрямовані на здобуття знань, розвиток мислення, пам'яті, уяви, задоволення пізнавальних потреб, формування художнього смаку, культури (читання пізнавальної літератури, розв'язування кросвордів, ребусів, творчих завдань тощо, відвідування історичних, краєзнавчих, художніх музеїв тощо).

Оздоровче дозвілля передбачає фізичний розвиток, оздоровлення, формування фізичної культури та здорового способу життя (різні види фізичних вправ, ходьба, біг, мандрівки тощо, заняття в різних спортивних секціях або самостійне заняття спортом).

Творче дозвілля – це самодіяльна творчість, винахідництво, емоційно захоплююча активність, під час якої особистість активно долучається до творення матеріальних та художніх цінностей (різні види захоплень, художня творчість, декоративно-ужиткове мистецтво, конструювання, моделювання тощо) [5, с. 116].

У культурно-дозвіллевій діяльності виділяють такі основні методи:

Методи гри й ігрового тренінгу. Гра – самостійний і законний для молоді, дуже важливий вид їхньої діяльності. Гра виявляє знання, інтелектуальні сили. Вона показує рівень організаторських здібностей, розкриває творчий потенціал кожного.

Методи театралізації. Дозвілля учнів має нескінченну безліч сюжетів і соціальних ролей. Метод театралізації реалізується через особливий словник спілкування, обряди, ритуали. Театралізація знайомить з різноманітними

сюжетами життя.

Метод змагання. Змагання – внутрішня «пружина» розкручування творчих сил, стимулювання до пошуку, відкриття, перемог над собою. Метод рівноправного духовного контакту. Вони засновані на спільній діяльності дітей і дорослих «на рівних» у цьому. Організатори, соціальні педагоги, учні – рівноправні члени шкільного клубу, драмгуртка, творчих об'єднань, заснованих на демократичному, гуманізованому спілкуванні.

Методи ситуацій, що виховують, тобто покликаних до життя процедур, самореалізації, довіри, уявної довіри, недовіри, організованого успіху та ін. Ситуація, яка виховує, – це ситуація що спеціально створюється вихователем. Імпровізація – дія, не усвідомлена й не підготовлена заздалегідь, експромт. Імпровізація виводить на практичну й творчу заповзятливість. Мистецтво імпровізації – це породження спокуси творчого зусилля. Імпровізація базується на синдромі наслідування з привнесенням свого авторського початку.

Проведений нами аналіз наукових робіт дозволяє вирізнити основні форми культурно-дозвілєвої діяльності здобувачів початкової освіти, зокрема: гурткову і клубну діяльність, концертні та мистецькі групи, неформальні молодіжні об'єднання за інтересами, сімейне дозвілля тощо.

Організаторам дозвілля треба чітко знати, що для здобувачів початкової освіти (6-10 років) характерне бажання вчитися, щоб більше пізнати світ. Діти пізнають світ через гру, а тому в основі форм роботи з молодшими школярами повинна бути гра як універсальний метод пізнання, навчання, організації відпочинку. Тому педагогам пропонуємо форми, які можна використати у своїй діяльності:

- творчі тижні – дитячої книги, музики, театру, кіно, образотворчого та ужиткового мистецтва;
- дні відкритих дверей в культурно-освітніх закладах різних типів, з якими клубні заклади співпрацюють дуже плідно, тому що всі вони роблять одну справу;

- конкурсно-розважальні програми – костюмовані вікторини, дні «ласунчиків», дні народження;
- дні спілкування з природою;
- концерти, виставки, конкурси; фестивалі самодіяльних дитячих творчих колективів, організація гастрольних виїздів та участь у міжміських, районних, обласних культурно-мистецьких акцій для дітей тощо.

Докладний аналіз цієї групи наукових досліджень дає змогу зробити висновки, що дозвіллева діяльність – це сукупність занять, спрямованих на поновлення фізичних, розумових і психічних сил дитини під час яких відбувається розвиток особистості; реалізація потреб, що сприяють самовдосконаленню, особистому розвитку та самоосвіті особистості; потужний засіб формування творчої особистості, здатної на організацію різних видів культурно-дозвіллевої діяльності та культурного спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балахтар В. Використання досвіду організації дозвілля дітей та підлітків в сучасних умовах / В. Балахтар // Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2009. – Вип. 465. – С. 11–16.
2. Брижак Н. Ю. Методика гурткової та клубної роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: навч. посібник / Н. Ю. Брижак. – К.: Логос, 2017. – 126 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Енциклопедія освіти / ред. рада: В. Г. Кремень (гол.) та ін.; АПН України. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 1040.
5. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема / Ю. М. Жданович // Інноватика у вихованні: електрон. наук. фахове вид. – 2016. – Вип. 3. – С. 114–122.
6. Каташинська І. В. Шляхи оптимізації освітніх послуг в умовах сучасного дозвілля / І. В. Каташинська // Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2004. – С. 18–22.
7. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до освітньо-дозвіллевої діяльності учнівської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / С. Ю. Пащенко. – К., 2000. – 23 с.
8. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 5. – С. 239–255.

Наукове видання
НАУКА МАЙБУТНЬОГО
 Збірник наукових праць студентів,
 аспірантів та молодих вчених

НЗ4

Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. колегії В.В. Гоблик; заст. гол. ред. Т.І. Молнар. – Мукачево: РВВ МДУ, 2023. – Вип. 2(12). – 167 с.

У збірнику опубліковані статті студентів, аспірантів та молодих вчених, що відображають результати досліджень з природничих, технічних, гуманітарних, суспільних та економічних наук.

УДК 001(051)(045)''540*6''

***Збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених
 «Наука майбутнього» зареєстрований у Google Scholar***

Підписано до друку 20.12.2023 р.

Формат 60x84 1/16

Папір офсет. Умовн. друк. аркушів 10

Тираж 10. Зам. № 87

Адреса видавництва:

Мукачівський державний університет,
 вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Закарпатська обл., 89600,
 тел./факс: (03131) 2-11-09. E-mail: rvc@mail.msu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
 Державного реєстру видавців, виготовлювачів та розповсюджувачів
 видавничої продукції серія ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>